

A b a l k ö z é p

(*vagy: középbal; vagy: balderék; vagy: derékbal. stb.*)

I.

Teleki László halála után Tisza Kálmán lett a határozati párt vezére.

Csak egy »lépést« kellett tennie, hogy Teleki székébe üljön.

Mig Teleki élt, Tisza Kálmán közvetlenül mellette ült az országgyűlésen. Mikor Teleki meghalt, bevonták helyét fekete posztóval, és elhalmozták babérkoszorúkkal.

E babérlevelek lettek később Tisza Kálmán politikai konyhájának fűszerei.

Ha valamit elkozmásított, vagy elsózott, hamar belerakott egy csomót ezekből a babérlevelekből, s ezzel megették neki minden főztét.

Valamint érdem és hozzávaló államférfiui tulajdonok nélkül lett pártvezérré: úgy törekedett e posztóját későbbben is érdemek és hozzávaló tulajdonságok nélkül megtartani.

S ez az egyetlen törekvése Tisza Kálmánnak, melyben nem lehet őt vádolni — következetlenséggel.

Tisza Kálmán pártvezérsége azzal kezdődött, hogy pártja az 1861-ki országgyűlésen többségre jutott. De ki ijedt meg ettől legjobban?

Tisza Kálmán.

Megijedt a többségtől, mint Falstaff a seregétől. S első pártvezéri debutje az volt, hogy többségből nagy nehezen kiszorította a — kisebbséget.

Miután ez sikerült neki, azt hitte, hogy majd adandó alkalommal ilyen könnyen fogja ő többséggé escamotirozni a kisebbséget is; s ha ez igaz, akkor ő a miniszerelnökségre praedestinálva van.

Mert ha a pártvezérséghez, nem kell sem államférfiúi genie, sem nagy tudomány, hanem csak párt: akkor az ilyen pártvezérnek arra, hogy miniszerelnök legyen, — nem kell semmi egyéb, csak — többség.

*

És valljuk meg, hogy Tisza Kálmán ebben az egyben bölcsen és helyesen okoskodott. S hogy mennyire igaz volt, bebizonyították a következesek.

Mert míg Tisza Kálmán a kisebbség vezére volt, az ország intelligentiája, a Deák-párt, s a deákpárti sajtó, továbbá az egész osztrák alkotmánypárt szemében volt-e nála szánandóbb figura? volt-e nevetségesebb status férfi?

Constatálták róla, hogy mióta a politikai pályán működik, nem volt még egy egészséges gondolata sem.

Hogy az egész balközép nem való egyébbre, mint hogy Tisza Kálmán pártvezér lehessen.

Hogy valamint III. Napoleon (Cowley szerint,) akkor is hazudott, ha nem beszélt; Tisza Kálmán ellenzéke akkor is ront, ha semmit sem csinál.

Hogy Tisza Kálmán balközépi politikája nem állt egyébből, mint hogy ráfogta a nemzetre, hogy beteg, s föllépett mint orvos, pedig csak kuruzsló volt.

És ime mikor többségre vergődött, (pedig mit tett azért, hogy többsége legyen? Semmi egyebet, mint hogy megtagadta mindazt, a mit addig állított,) mikor többségre vergődött, ő lett az egyedüli államférfi az egész hazában!

Eltörpült mellette mindenki más!

Lónyay elmehegett vasat kutatni Farkadinára.

Kerkapoly összes politikai actióját kimerítette az, mikor kalapján vörös tollal, szavazott a Ferenczvárosban — Csernátonyra.

Pulszky Ferencznek lett elég ideje, hogy drámai pályázatokat bíráljon az akadémián, és megbuktassa — Kratzmant.

Csengery Antal fordithatta tovább — Maculayt.

Bittó whistezhetett a kaszinóban.

Somssich vállalhatott postamesterséget.

Szlávy lógathatta a lábát a Liphthay-palota ablakából.

Falk Miksa olvashatta a »Pester Loyd« zenekritikáit.

Wahrman Móricz kurizálhatott Frau von Tyroltnak a Margitszigeten.

Sennyey Pál pedig a maga 32 emberével tünődhetett a fölött, hogy miként történhetett az a bibliában, mikor a 7 sovány tehen megette a 7 kövér tehenet?

*

Tisza Kálmánnak igaza volt, hogy Magyarországon csak többség kell és hatalom, és mint a római pápának, papucsát csókolja az egész ország.

Hogy vehették volna komolyan Tiszától, hogy megtagadta multját, megtagadta elveit, — mikor mindazok, kik hozzászegődtek, ép úgy megtagadták multjukat, ép úgy megtagadták elveiket?

Ki ne emlékeznék még a »névtelen levelekre,« melyek az 1872. évi választás előtt az ötödik programu alkalmával irattak Tiszára Kálmánhoz?

Az egész Deák-párt, a fővárosban és az országban helyeselte ama nézeteket, melyeket a »névtelen levelek« írója Tiszára alkalmazott.

És hogyan fogta fel a »névtelen levelek« írója Tiszát? *(Szóval.)*

»Van-e, a ki önnek már megmondta, hogy bármilyen program alapján történnék is változás, ön semmikép sem illenék be Magyarország miniszerelnökének.«

Igy fogta fel. S hozzátette a végén: »Én nem képességét tagadom, hanem universalitását, a nagy látást, a fenkölt gondolkozást, az ihletet, mely nélkül valaki egy egész ország sorsát bizonyos rendszer útján nem kezelheti. Szóval: tagadom kormányelnöki képességét.«

És ugyanezen »névtelen levelek« írója, ma épp úgy elfogadja Tisza Kálmánt miniszerelnöknek, mint mindazok, a kik a névtelen leveleknek tapsoltak egykor!

És ugyanazon »névtelen levelek« írója, azóta számtalan más »névtelen« levelet írt, melyekben Tisza Kálmán miniszerelnöki positióját védi, mert hát oda jutott az ország, hogy Tisza Kálmán miniszerelnöki positiójától függ gróf Andrassy Gyula külügyminiszeri positiója.

II. Károly angol király tartotta azt, hogy minden ember megvásárolható; csak az árakban van különbség. És ez a nézet akkor, mikor az angol nép 12 év után ásta ki sírjából Cromwellt és felakasztotta bitófára, czél- és időszerűnek bizonyult.

Tisza Kálmán is hagyhat maga után ilyen axiómát. Elmondhatja: »Hazudj a hiszékenyeknek, rágalmazd a becsületest, tagadd a jót, tégy lehetetlenné minden alkotást, és akkor nem szükséges sem tudomány, sem genie, hogy államférfi lehess, s hatalomra kerülj.«

S a ki nem hiszi, hogy ez az axióma helyes és időszerű, nézze végig a balközép történetét.

*

Mikor az 1861-ki országgyűlést eloszlatták, négy év következett, melyekben nem volt parlamentáris élet s a nemzeti actió mindössze az adók megtagadására szorítkozott.

Ebből a korszakból származik az adó nem fizetésnek népszerű eszméje, a mit később oly gyönyörűen tudott a deák-párti kormányok ellen felhasználni Tisza Kálmán. Mert abban az időben rossz hazafinak tartatott mindaz, a ki adóját erőszak nélkül fizette meg. Katonát kellett küldeni minden adófizetőre, s voltak többen, kik a katonák tartására többet költöttek, mint a mennyit összes adótartozásuk kitett. — Ghyeczy Kálmánra például egy egész ezredet küldtek Nagy Igmándra. S ünnepezték értte.

Az olesó népszerűségnek eme boldog korszakában míg más az adóval bajlódott, Tisza Kálmán az aquirálásra adta magát, s oly sikerrel aquirált, hogy nemcsak a maga gazdagságát szaporította meg, hanem urrá tette Móríc z Pált is, a ki tudvalevőleg, mikor megháza-

sodott, még az ötös fogatot is kölcsön kérte, melyen a lakodalomra ment.

Hogy mi módon tette urrá Tisza Kálmán Móricz Pált? arról beszéljenek a derecskei »parasztok.« Én csak azért említettem, hogy megmutassam ama mély politikai barátság gyökerét, mely Tisza Kálmánt elváhatlanul összeköti Móricz Pállal. S hogy még egy következtetést vonjak le belőle.

Előttem ugyanis, eltekintve minden más körülménytől, elég argumentum Tisza Kálmánnak eme aqisitori korszaka, hogy a priori szemébe nevessek mindenkinek, a ki Tisza Kálmánt hazáárulónak tartja.

Mert én szerintem Tisza Kálmán sokkal nagyobb aqisitor, hogysesem képes volna valamit eladni.

Következésképen tehát a hazát sem adhatta el.

Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy Tisza Kálmán (ha olesón jutna hozzá) inkább megvenné a hazát, és megtenné fővárosának — Gesztet.

*

Bármennyire az aqisitióra is adta magát azonban az 1861. országgyűlés rövid pártvezéri szereplése után Tisza Kálmán, — nem feledkezett meg arról sem, hogy neki »kötelességei vannak a haza irányában is.« És 1863-ban elmondta nézeteit a »Magyar Sajtóban« — a vármegyék rendezéséről.

A cikkek megjelentek rendes sorrendben, és aztán elfeledtetének annak rendje szerint. Mert a kérdésről alapjában senki sem gondolkozott máskép, mint Tisza Kálmán: vagy jobban mondva, mert Tisza Kálmán ezekről éppen ugy gondolkozott, mint mindenki más. Még csak azt sem lehetett elmondani e vármegyei fejtegetésekre, hogy a mi jó bennük, az nem új: a mi új,

az nem jó. Mert nem volt bennük semmi új. Következésképen jó volt az egész; épen olyan jó, mint azok a férfiak, a kikre a nők azt mondják: »jó ember.« A ki rájuk néz, már meguntta az életét is.

*

És ez Tisza Kálmánnal mindig így volt, valahányszor tollat fogott. Valamint a szónoki téren nem tudott halhatatlanságot önteni az élő szóba, ép úgy nem tudott a holt betűkbe életet önteni soha. *Le styl c'est l'homme.* E mondás igazságát senki jobban be nem bizonyítja, mint Tisza Kálmán.

Az ő *stylje* teljesen magán hordja egyéniségét. Száraz, eszmeszegény, pongyola, s nincs benne semmi csin. S azért mégsem »csintalan« soha. Nemcsak a lelkesedés heve nincs benne, hanem még a meggyőződés ereje sem. Jobban kimeríti olvasóját, mint tárgyát. Mivel tele van *locus communis*okkal, épen azért üres. Az államférfiu eszmék *correlatiója* helyett *subjectiv* »hittel« áll az ellentétek közé. »Részemről azt hiszem, hogy ez a jobb.« — És nem magyarázza meg. A ki véle hiszi, semmi egyebet nem tud, mint azt, hogy Tisza Kálmán is »hiszi.« S mivel boldogok, a kik hisznek Tisza irataiban sokan megtalálták — ha egyebet nem, — a — boldogságot.

*

Az írói egyéniség e kirivó hiányait még kevésbé pótolja benne a tudomány. Ha néha idéz valakit, (mint például *Tocqueville*t,) úgy tudja idézni, hogy az is elveszti életét. Szavakat idéz, nem gondolatokat. S míg egy *Eötvösnél* az idézet mindig csattan, *Tiszánál* ellapul. Idézeteiből is látszik, hogy a mit olvasott, nem ment vérébe: ismeretei csürbe vannak gyűjtve, nem

pedig termő földbe vetve. Hogy valaha nagy természet- tudósokat, vagy költőket, vagy filosofusokat olvasott volna, nyoma sincs sem irataiban, sem beszédeiben. Ha olvasta őket, nem tanult tőlük semmit. Valamint a ma- gán életben nem érdeklík a művészetek, (épen mint Péchy Tamást) úgy, nincs irataiban semmi ösztön, semmi érzék a művészeti kidolgozáshoz. — S bár Tisza mint »nyelvelő« bámulatos és páratlan, mint író absolute nem érti a nyelvet. — Mondatai idomtalanok, szórendje fejfájást okoz, részletessége aprólékoskodás; bölcsessége vénasszonyos. És daczára annak, hogy stylje oly száraz, mint egy hektikus, mégis oly vízenyős, mint egy vízkóros: s innen van talán, hogy Tisza Kálmán írott műveiben nem író, hanem — savó.

*

A mi 1863-ban nem sikerült a geszti földesurnak, (hogy t. i. irataival magára vonja a nemzet figyelmét) azt (szívós és makacs természeténél fogva) újra megki- sérlé 1865-ben.

Miután abban az évben jelent meg és országos sensatiót szült Deák Ferencz »húsvéti cikke«: megjelent tehát Tisza Kálmán is »parlamentari fele- lős kormány és megyei rendszer« *) czim alatt egy »októberi« diplomával: keresvén ő is az országos sen- satiót, — de hiába!

Mennyire jellemző e két momentumban is a két államférfi megjelenése.

Deák Ferencz húsvéti cikkében mindenekelőtt a kiegyezést óhajtja megindítani, mert míg az befejezve nincs, addig parlamenti felelős kormányról és megyei rendszerről szólni sem lehet.

*) »Parlamentari felelős kormány és megyei rendszer«, írta (Geszten, október 18-án) Tisza Kálmán. Kiadja Ráth Mór.

Tisza Kálmán pedig még azt sem tudja, lesz-e kiegyezés? Később pedig mindent elkövetni látszik, hogy ne legyen kiegyezés: mégis már akkor a parlamenti felelős kormány és a megyei rendszer elméletének táblabirói elemzésével akar hatni azokra, a kik azt hívék, hogy előbb a megyei kérdéssel kell tisztába jönnünk, mielőtt a kiegyezést megkezdendők.

Deák Ferencz óhajtja a parlamenti felelős kormányt, s hogy elérhesse, közjogi alapot akar teremteni.

Tisza Kálmán még nem is tudja: lesz-e parlamenti felelős kormány, s már is azon töri a fejét, hogyan ronghassa el?

*

De ami 1863-ban nem sikerült a geszti földesurnak, nem sikerült az 1865-ben sem. Mert azok, a kiknek e könyv írva volt, nem olvasták el, (valamint hogy egyebet sem olvasának, mert az olvasás nem lévén természetük), a kik pedig elolvasták, azoknál (miután nem nekik volt írva) hatást nem tehetett. S így Tisza mint politikai író nemcsak hogy Eötvös, Lónyay, Csengety, Kemény fölé nem emelkedett, hanem az »olvasó« közönség által még Deák Farkasnál is kevesebbet vétetett; kevesebbet vétetett pediglen azért, mert akkoriban Deák Farkas »Deák F.« aláírással irogatván, sokak által Deák Ferencznek gondoltatott.

*

Hanem Tisza Kálmán nem azért Tisza Kálmán hogy valamit, a mi hiuságát sérti, boszulatlanul hagyjon. Következésképp ezt sem hagyta.

»Államférfiui conceptió? fényes styl? világos logika? tudomány? mélység? emelkedettség? — ez kell a művelt olvasó közönségnek? — Azért sem adok! (Mert ha akarnék sem adhatnék.) És mégis el fog jönni az idő,

mikor e könyvet, melyre ma senki sem hederit, érdekekkel fogja elolvasni mindenki, a ki a kezébe veszi.»

És úgy lőn.

A különbség csak az, hogy míg Tisza Kálmán 1865-ben azért haragudott, mert könyvét nem olvasták.

Most talán azért haragszik, ha — elolvassák.

*

Pedig elolvassák.

Mert ez a könyv az, a mi mindennél biztosabban kiállítja Tisza Kálmán lelkiületéről a bizonyítványt.

Mert erre nem mondhatja el sem ő, sem senki, hogy ez a pártélet küzdelmeinek izgatott pillanataiban született, mikor is sokszor többet mondhat a politikus, mint a mennyiért a jövő előtt felelősséget vállalni tartozik.

Nem mondhatja sem ő, sem senki, hogy nem volt ideje Tisza Kálmánnak, mikor e könyvet írta, kiirni szellemének, érzületének és meggyőződésének legjavát.

Volt ideje megbírálni nemcsak önmagát, hanem azt is, a mit megirt.

Volt ideje számot vetni a jövővel. Elgondolni a leirt elvek és politikai maximák alkalmazásának eshetőségeit.

És hogy Tisza Kálmán mindezekkel csakugyan számot vetett akkor, ezt bizonyítja az, hogy a mi a megyék szervezésére vonatkozik benne, az egyetlen pozitív részt, mely e könyvben olvasható, rögtön alkalmazta, mihelyt belügyminiszter lett. Ez a közigazgatási bizottság és állandó választmány szörnyeszméje, mely azóta a valóságban megbukott, s életképtelennek bizonyodott. Fényesen igazolva Tisza Kálmán eszme-

szegénységét, ki, mikor tíz évi parlamenti tapasztalás után kormányra jut, nem a tíz évi tapasztalásból, hanem egy elfelejtett röpiratból meríti közigazgatási reformjának még elméletben is nevetséges koncepcióját.

*

És ha Tisza Kálmán komolyan számot vetett mind önmagával, mind pedig azokkal, a miket e könyvében megirt, mit lehet és mit kell felőle tartanunk, hogy ő, ki azt követeli az alkotmánytól, hogy

»senki a nemzet tagjai közül **másnak**, mint a nemzet által alkotott és monarchiában a fejedelem által szentesített törvénynek **engedelmeskedni ne tartozzék**« ;

hogy ugyancsak ő, mikor kormányra kerül, oly kormány-rendelettel, melyet sem a nemzet nem alkotott, sem a fejedelem nem szentesített, önkényesen megszorítja, csaknem megsemmisíti az alkotmány legsarkalatosabb jogát, a szabad gyülekezeti jogot, és azt követeli, hogy annak engedelmeskedni tartozik a nemzet.

*

Ha még nem volna késő, a megyék megtehetnék azt a tréfát, hogy Tisza Kálmánnak e rendeletét Tisza Kálmán saját szavainak indokolásával küldenék vissza neki, mondván: »miután sem a nemzet nem alkotta, sem a fejedelem nem szentesítette, tehát nem fognak engedelmeskedni neki! Hozzátevén:

»Tu l'as voulu Georges Dandin!«

*

E könyvnek 10-dik lapján mondja Tisza Kálmán azt is, hogy »eljött már annak ideje, hogy ne csak az elmélet, de a gyakorlat is ismerje el, hogy

nem a népek vannak a kormányokért, de a kormányok a népekért.«

És a minnek ideje »eljött,« mig Tisza Kálmán ellenzéki volt, annak ideje rögtön »elmult,« nihelyt Tisza Kálmán kormányra került?

*

Tisza Kálmán e könyvben a parlamentarismuskak hibáit és hiányait látja abban, hogy a képviselőház képviselete meghamisítható, s lehetségessé válik a nemzetre, ennek nézetével ellenkező törvényeket erőszakolni.«

És vajjon nem ezt teszi-e ő? mint a »szabad-elvű« párt vezére? — a kiegyezési törvényjavaslatokban a nemzet vitális érdekeit adva fel?

*

Az erkölcsi undor, a legkeserűbb indignáció futja át az olvasó szívet, ha a mai Tisza Kálmánt összehasonlitja e könyvnek írójával.

Mint Mephistó bora, mely a czégéres pléhhordóból ömlik, olyannak tünik föl utólag e könyvnek részegítő liberalismusa.

Ha mindenben híu maradt volna Tisza Kálmán e könyvnek elveihez, és politikai maximáihoz, még akkor is szegénységi bizonyítvány lenne Magyarországra Tisza Kálmán miniszerelnöksége.

Mert a ki a politikai gondolkozásnak oly alanti niveauján áll, a kinek politikai látköre ily köznapi frázisok, ily vásári axiomák által szegélyeztetik, mint e könyvek írójái: az csak egy szellemileg súlyedő nemzetben emelkedhetik oly magasra, mint Tisza Kálmán.

És mennyivel compromittálőbb Tisza Kálmán emelkedése ugy, a mint az megtörtént, hogy t. i. vásári

elveit és maximáit, még piaczbib non chalance-szal tagadta meg!

II.

Eljutottunk az 1865-ki országgyűléshez. Láthatjuk már eddig Tisza Kálmán egyéni jellemvonásainak expositióját. Láthatjuk sikereit, melyek mögött nem állnak sem nagy érdemek, sem nagy egyéni tulajdonok. Láthatjuk egyetlen komoly megpróbálkozását a politikai irodalom terén, mely fiaszkót aratott. És így teljesen érthetjük azt, hogy az 1865-ki országgyűlés komoly és magasabb röptü elemei absolute nem láttak Tisza Kálmánban sem biztatót sem biztosítékot az iránt, hogy ő képesítve, és jogositva lenne föltolni magát oly szerepre, melyben (hogy a hazára üdvös lehessen,) csak az egyéni önzetlenség adhat jogot birói vádaskodásra, csak az igazság adhat jogot a kiméletlenségre; csak az alkotó erő öntudata adhat jogot lerombolni más alkotását; és csak a politikai becsület, morál, és ildom adhat jogot az erkölcsi biráskodásra.

*

Ha Tisza Kálmán akkor, mint jó hazafi, és tiszteletre méltó politikai jellem, számot vet önmagával és számot vetve az őt fölfelé ringató külső viszonyokkal, megáll mint Hercules a váluton, s nyugodt ítéllettel dönti el óhajításainak és képességeinek mérlegét, így szólván: nem akarok többnek látszani, mint a mennyi vagyok és nem követelek többet a nemzettől, mint a mennyit adhatok neki: — akkor Tisza Kálmán mint

belügyi államtitkár, hasznot tehetett volna a hazának, s fölvihette volna esetleg a belügyministerségig.

De ez a »ha« immár elkésett föltevés volt.

Tisza Kálmán már akkor sokkal inkább el volt telve önmagával, hogysen valakivel megférhetett volna. Ő már akkor annyira mások felett képzelte magát, hogy bárki mellett állva alantiségot látott volna önmagára nézve.

De hogyan törjön a nála sokkal nagyobb jellemek és államférfiúi képességek sphalanxán keresztül? — hogyan győzze le azokat, a kikkel európai látkör, magas politikai felfogás, és kiérdemlett tisztelet és nymbus tekintetében nem is mérkőzhetett?

Ez volt a kérdés.

És hogyan állt a helyzet?

*

1865-ben Deák Ferencz táborában volt Magyarország. Az 1861-ki »határozati párt« traditióit csak a »Hon« képviselte, melyet Jókai alapított, politikája lévén minden, a mi népszerű. Így lett politikájának ideálja abban az időben Deák Ferencz, mert, miután komoly és nagyszabásu alkotásról, nem kicsinyes negatívok és köznapi frázisokról volt szó, Deák Ferencz akkor »népszerűbb« volt mint Tisza Kálmán. És mikor 1865-ben a Deák körül sorakozott nemzet magát »Deák-pártnak« documentálta, a »Hon« kifakadt ellene, mert — ugymond — »a baloldal is Deák elveit vallja.« Hanem természetesen, mivel a baloldal is Deák elveit vallja, ebből az következett, hogy **ne** nevezze magát Deák-pártnak.

*

Kik tevék akkoriban Deák Ferencz tábori törzskarát? Andrassy Gyula, kiről bármikép vélekedjünk,

egyét tőle meg nem tagadhatunk: a páratlan szeretetreméltóságot, ott a hol akarja. Továbbá Eötvös József, kinek lángesze európai hirnév nyibusával koszoruztatott. Lónyay Menyhért a »szerencsés kezű«; a lángeszű financier, kinek leleményessége, óriás szorgalma, és fáradhatatlan tevékenysége lehetett csak képes a kiegyezés politikai része mellett megoldani a pénzügyi részt. Somssich Pál e nagy műveltségű, széles ismeretű, ékes szavu államférfi, és az »európai« magyar typusnak klasszikai kinyomata. Kemény Zsigmond, kit Tóth Kálmán egy sikertült dalban Deák Ferencz »holdjának« nevezett el. Horváth Boldizsár, egyike a legnagyobb szabásu jogászoknak, ki az igazságot és magasztost együtt bírja; Pulszky Ferencz, ezalapos sokoldalúság legbámulatosabb példánya, tudós és geniális egyben.

Mi volt ezekkel szemben, és mi lett volna ezek közt Tisza Kálmán, kinek sem modora, sem genieje nem volt?

Nem volt-e tehát lélektanilag érthető és természetes az ő lelkében a gyűlölet ezek iránt? A minthogy nem természetes-e, hogy a communista gyűlöli a gazdagokat?

És vajjon nagy ösztön, bölcs belátás kellett-e ahhoz, ha Tisza Kálmán belátta, hogy ezek közt az emberek közt ő a vezérszerepre nem aspirálhat?

És ha ezt belátta, föl kellett-e neki találnia a bölcsek kövét, hogy megtalálja az egyedüli ösvényt, melyen számára vezérszerep nyílik, s melyen egykor, — a cél szentesítvén az eszközöket, — elérheti czélját?

*

Hisz még mióta a világ áll, nem volt olyan államférfi, a ki olyan politikát csinálhatott volna, mely mindenkit kielégített. Voltak mindig elégületlenek, s mivel a megelegedés hallgat, az elégületlenség pedig ordít,

bármily kis csoport legyen is az elégtelenek tábora, arra elég, hogy nagy zajt üssön.

És ha ez általánosságban is igaz, s igaznak bizonyítja Hellas és Róma története, mennyivel igazabb, ha rólunk magyarokról volt szó: kiknek ősi erényünk az irigység, és a pártoskodás. Erdély — mint egy jeles író mondja: elveszett, mert sok nagy embere volt.« — És nem volt-e sok »nagy embere« a Deákpartnak? melylyel szemben a későbbi balközép már csak annál fogva is egyöntetűbb és összetartóbb lehetett, mert — egy nagy embere sem volt.

*

Nos! — nem volt-e világos a kalkulus, mely Tisza előtt állott?

Vagy utolsónak lenni a magánál különbek közt: vagy elsőnek lenni a hozzá hasonlók közt.

S a mint a kiegyezési tárgyalások megindultak, és Tisza Kálmán látta, hogy Magyarország kedvéért Austria nem fogja önmagát eltörölni a föld színéről; az osztrák császár nem fog megsemmisülni a magyar királyban; az osztrák hadsereg nem fog átalakulni magyar nemzeti hadsereggé, és az osztrák nemzeti bank nem fog magyar pénzeket kibocsátani s azokat a néhai határozati párt híveinek nem fogja ingyen adni: — rögtön tisztába jött a jövő politikai programjával, melynek gyökerei benne valának a múltban.

*

Hiszen Tisza Kálmán iskolás gyerek korában tanulhatta s bizonyosan megragadta emlékező tehetségét, hogy a római senatus miként buktatta meg a nemes Cajus Gracchust; fölbérelvén M. Livius Drusust, hogy igérjen a népnek többet, mint ő.

És a nép hitt Drusznak, s Gracchust a szent ligetbe üzte, hol nemes szivét egy rabszolga verte át. S nem volt-e a nép kezdettől fogva mindig egy? S ha Deák Ferencz Gracchus volt, nem kínálkozott-e Tisza Kálmánnak a — drususi szerep?

Oh! nagyon!

Hisz mikor nem volt Magyarországon népszerű: gyűlölni Austriát s izgatni ellene?

Nem rehabilitált-é ezen politika később hirhedt Bach-huszárokat, osztrák vérbirákat, kik aztán a közjogi ellenzék táborában mint nagy hazafiak szerepeltek s vádolták a Deák-pártot, hogy elárulta a hazát?

Mert nem igaz, hogy: Die Lumpen sind bescheiden.

A politikai lumpok nem szerények, hanem nemtelenek és követelők.

És báró Sennyey Pál ama későbbi szavaiban, hogy »elismeri a balközép történelmi jogosságát«, mely satyra rejlett, mely azt akarta mondani, hogy: csak teljesítse a balközép állandóan e »történelmi hivatást« és maradjon meg — b a l k ö z é p n e k.

*

S hogy Tisza Kálmánnak eme tisztán személyes ambíció alapultó politikája még biztosabban sikerüljön, ott volt e célra G h y c z y K á l m á n, a politikai characterek legsajátságosabb példánya.

Szellemi adományaira, parlamenti képességeire nézve az egyetlen a volt balközépben, kit »nagy embernek« lehetne mondani, ha önmagát nem törpítette volna el.

Tisza Kálmán tudta, hogy az ő politikája nem lesz egyéb, mint n e g á t i ó.

Lehetett-e méltóbb kiegészítője, mint a megtestesült skepsis?

Aki nem akar mást, csak tagadni: azzal már ennél fogva szellemi rokonságban áll a kétely.

Tisza Kálmán nem kételkedett abban, hogy Deák kiegyezése jó: hanem tagadta.

Ghyczy Kálmán nem tagadta, hogy Deák kiegyezése lehet jó: hanem kételkedett benne.

Igy levének ők a balközép társvezérei.

Mikor Deák Ferencz, ki biztosan számított arra, hogy Ghyczy véle marad, mert Ghyczy maga adott e hitre jogot Deáknak, — megtudta, hogy Ghyczy Kálmán elment ama híres vármegyeházi conferentiára, így szólt: »nem hittem felőle, de nem csalódtam benne.«

*

Ghyczy politikai egyéniségének bővebb elemzésébe, nehogy ismétljem magamat, nem bocsátkozom. Ghyczy mentségére csak azt az egyet akarom hangsúlyozni, hogy ő a balközépnek csak névleges társvezére volt; tényleges soha. S concedálni akarván Ghyczynek, hogy noha későbbben, az első tévedés következményei teljesen elfogulttá tették, s jezsuita módon szolgálta Tisza Kálmán önző céljait: az első téves lépés elkövetéséhez járulhattak szívében n e m e s i n t e n t i ó k.

Ilyen az, hogy talán félt a szélsőbaloldal elszaporodásától, és czélszerűnek látta a balközép létezését, nehogy azok, a kik a kiegyezéssel megelégedve nincsenek, kénytelenek legyenek a forradalmi tendenciákat támogatni.

Ámde ha e föltevés igaz: akkor csakis addig lett volna szabad a balközépben maradnia, míg ki nem derült, hogy a szélsőbaloldal a kiegyezésre nézve n e m v e s z e d e l m e s.

Mig ki nem derült, hogy Magyarországon a forradalmi párt törpe minoritásban van.

Mert hogy Ghyczy Kálmán még ezután is megmaradt a balközépben, ebben, azáltal, hogy a kiegyezést nem engedte megszilárdítani és elvonta a Deák-párt nagy munkájától azokat, a kik a balközépnek csak Ghyczy Kálmán neve miatt hittek, sokkal inkább szolgálta a forradalmi tendenciákat, mint tette volna ugy, ha nyíltan a szélső baloldal soraiba lép.

*

Még 1865-ben Tisza Kálmán ovatos volt. Nem mert messze menni a pártvezérségi aspirációk gyönyöreiben s megelégedett azzal, hogy azok, kik körülé sereglettek, tisztán a határozati párt tárgyaltan tradíciója által kapcsolattak össze, s hogy bár Deák elveit vallották, nem csatlakoztak Deák párthiveihez.

Ámde az 1866-ki háboru után, a meggyöngült Ausztriával szemben vérszemet kapott s kereste az alkalmat, hogy beálljon közte és Deák közt a nyílt szakítás. Novemberben elérte. Mikor Deák Ferencz ez időben a 67-es bizottmányt munkálatának folytatására kívánta utasítani, Tisza Kálmán, ugyanaz, a ki a 67-es bizottság előbbi munkálataiban részt vett, azt indítványozta, hogy jelentse ki az országgyűlés, hogy a 67-es bizottság az alkotmány helyreállításáig felfüggeszti működését. Ez indítvány felett, melyben a Tisza-féle kortes politika először nyilatkozott, hosszú vita támadt, mely után a baloldal végképen elszakadt a Deák pártjától. Tisza Kálmán elérte célját. Ismét pártvezér lett.

*

Itt van helye föltenni azt a kérdést, hogy vajjon: szerencsétlen politikus-e Tisza Kálmán, avagy szerencsés Schwindler?

Vagyis, hitte-é Tisza Kálmán, hogy a pusztán negatív és tagadás pozitív államférfiúi program: hitte-é, hogy a közjogi alap merev tagadása célhoz vihet: hitte-é, hogy politikájának elveivel meg fogja nyerni parlamentáris uton a nemzet többségét s ha megnyeri, valósíthatni fogja elveit?

Ha Tisza Kálmán mindezt hitte, akkor ő egy szerencsétlen politikus. És némiképen »tragikai alak,«*) mert »hitte, hogy joga van;« -- de ha nem hitte, ha csak azért támadta meg a közjogi alapot és a Deák-pártot, hogy majdan mindazt, amit támadott, elfogadja, és csak azért hirdette elveit, hogy azokat a hatalomért együttesen feladja, (nem akarom mondani, hogy »eladja«) akkor ő egy szerencsés Schwindler, ki börszéknek tekintette a politikát, melyen értékpapírok helyett a — h a z á v a l j á t s z o t t.

*

De hihette-é?

Hihette-é, hogy a balközépi közönség értelmi súlya egyensúlyt tarthat a mérlegben azzal, mely a Deák-párt körül sorakozott?

Kikből állt a balközép és közönsége? Azon alföldi gentryből, mely gyűlölte a dohány-monopóliumot, noha szűz dohányt szítt; gyűlölte a zsidót, mert adósa volt; gyűlölte a Deák-pártot, mert az az általa teremtett új situációnak anyagi és erkölcsi előnyeit élvezte; gyűlölte a capacitásokat, mert érezte velük szemben törpeségét. A balközép a szellemi proletárok communistikus forradalma volt a szellemi tőke ellen; a balközép a fél-

*) Természetesen csak a »Borics theória« szerint.

műveltség gőgös pártütése volt az európai műveltséggel szemben; elfogadta vezérének Tisza Kálmánt, mert Tisza Kálmán legkevesébbé szégyelte magát folytonos vereségeiért, és leggorombább tudott lenni közöttük; híj maradt Tisza Kálmánhoz, mert Tisza Kálmánon kívül senki se becsülte meg őket. — Még a szélsőbaloldal is lenézte.

*

És kik álltak a balközéppel szemben?

Ott állt Deák Ferencz és Deák körül a nemzet disze és virága. Ott volt a politikai jellemek és vagyoni függetlenség tábora. Ott volt az ország minden elismert politikusa, gondolkozója és teremtésre képes munkakereje. Testületek, mint a katolikus klérus, az akadémia, a független felső bíróságok; osztályok mind a születési szellem és polgári aristocratia színe java, az emancipált vagyonos és magyar szellemű zsidóság, a nagyobb városok művelt elemei, és végre az összes felföldi nemesség.

*

Azért hangsúlyozzuk az »összes felföldi nemességet«, mert a balközépi impertinentia először is ezekben kereste a Deák-párt erkölcsi súlyának komikus oldalát s ezeket csúfolta »mamelukoknak.« S hogy megröhgtesse a politikai eszmék sivárságában néha unatkozó balközépi közönséget, gúnyt üzött a dialectusból, mely a felföldi magyart a balközépi Mokány Bercziktől megkülönbözteti.

Pedig tisztelet a felföldi nemességnek! Mert a tizesztendő alkotmányosság ezekért tett legkevesebbet, s e tiz év alatt az alkotmányosság és magyarság érdekeiért ezek áldoztak legtöbbet.

Önök uraim, ott az alföldön, könnyen kevélykedhetnek a magyarsággal s nem csoda, ha a kevélykedés néha henczegésbe csap, és a falhoz vágják a

poharakat. Önök könnyen álmódozhatnak »magyar glóbus«-ról mert ameddig szemük ellát a gazdag földön, annak szemre és szívre egyaránt daliás népe közt nem látnak mást, mint magyart és mindenütt magyart.

Az önök keblében a magyarság disz: a felföldi nemesében pedig talizmán, melyre áhitatos szemekkel tekint.

Ők küzdenek a magyarságért, önök pedig élvezik ezt.

Ők nemes büszkeséggel vallják magukat magyaroknak: önöket pedig sokszor sértő gögre ragadja ez.

*

És ha Tisza Kálmán ezek után is »hitte«, hogy »jog van«, akkor megengedjük, hogy ő szerencsétlen politikus, de akkor a képtelenségig ostobának kellett volna lennie: a mi pedig nem volt.

Következéskép: nem hihette.

III.

Tisza Kálmán tehát, mint a balközép vezére, nem annyira szerencsétlen politikus, mint inkább szerencsés politikai Schwindler. A mi (ha az eddigi indokolás nem elég,) még jobban ki fog sülni a későbbiekből.

Azzá kellett lennie szükségképen; ha akarva nem, hát akaratlanul.

Mert olyan szerepre határozta el magát, melyhez nem volt benne megfelelő benső tartalom.

S ezt a szerepet oly disztelenül játszotta végig, hogy annak minden főmomentuma blamage, politikai erkölcstelenség, és nemtelen ármány.

Nagyon természetes, hogy olyan pártnak, mint a balközép volt, olyan pártvezérnek, mint Tisza Kálmán volt, nem lehetett egyéb fegyvere, mint a taktika és a manőver.

Némelyek talán csodálkoznak rajta, s ellentétben állónak tartják a Tisza Kálmán szellemi köznapiasságáról alkotott hittelt, hogy ő taktikával és manőverrel, nála sokkal okosabb és érdemesebb államférfiakat legyőzött, sőt lefőzött; s hogy a Deákpártot, mely oly hatalmas volt, hogy a balközépet méltán lenézte, megtörte és kapitulációra kényszerítette.

Pedig ez nagyon természetes.

Az, a ki a politikai téren, bizonyos kiemelkedő posztióban szerepet játszik, és van benne őszinte odaadás, alkotó erő és teremtő szellem: az főképp a dolgokkal van elfoglalva, s keveset törődik a személyes kérdésekkel, mert supponálja, hogy ha valami, a mit tesz, vagy javasol helyes, és a hazának hasznára válik, azt minden jó hazafi támogatni fogja.

És felejt, hogy a politikai pályán mindenki jó hazafinak tartja magát, s hirdeti is, — de nagyon kevesek igazán azok. — Az emberi önzés, és irigység sok emberben csak olyat tart a haza javára valónak, a mi neki is használ. És sok olyan dologban, melyből közvetlen haszna nincs, vagy ha van, kevesebb van mint azoknak, a kiket nem szeret, hajlandó veszedelmet látni s küzdeni ellene. Felejt, hogy mert *errare humanum est*, — a nem felelős képviselőház sok tagja könnyű szível téved, ha nem egyedül áll; — s hogy az, ki czélul tüzi magának az egyéni érdekeket minél jobban összekuszálni és egymás ellen uszítani, sehol hálásabb talajt nem talál erre, mint a magyar képviselőházban.

Viszont nagyon természetes, hogy az, a ki politikai téren bizonyos kiemelkedő posi-tióban szerepet játszik, és nincs benne sem őszinte odaadás, sem alkotó erő, sem teremtő szellem, hogy az absolute nem törődik a dolgokkal, hanem kizárólag a személyes érde-kekre fordítja figyelmét, mert supponálja, hogy nincs olyan helyes dolog, a mi a hazának bármily hasznára válnék, hogy az ellen ne lehetne megnyerni a butákat és a haszonlesőket: kivált ha mindenre, a mi az állam érdekében áldozatot kíván a nemzettől, el van tőkélve azt mondani, hogy az a kért áldozatot nem érdemli meg. És oh! mily örömmel elhisznek ilyet az emberek!

És mivel az is igaz és természetes, hogy a mivel valaki folyvást foglalkozik, abban utóvégre is mes-terré lesz: ime itt van megfejtése annak, hogy Tisza Kálmán taktikával és manőverrel nem csak legyőzte, hanem le is főzte a nála sokkal külömb politikusokat, s hogy belőle később a »taktika nagy mes-tere« lett.

*

Nem lehet senki kicsinylő véleménynyel a takti-káról. A taktika a politikai tudomány művészete. Ámde az olyan taktika, melynek legyőzhetetlensége abban áll, hogy »gegen Dummheit kämpfen Götter selbst vergebens;« az olyan taktika, mely az irott ígéretet, az adott szót meg nem tartja; az olyan taktika, mely folyvást hamis tanukkal vádoltat; az olyan taktika, mely orozva gyilkolja másoknak becsületét; az olyan taktika, mely visszaél mindennel, a mi hatalmában áll, és megcsal mindenkit, a ki benne bizik: az olyan taktika nem mű-vészet, hanem csak mesterség, (mint például a hóhérság.) eredménye egy jobb korszakban nem a

történelem ítélőszéke, hanem a bünyítő törvényszék illetékessége alá tartoznék.

*

És Tisza Kálmán balközépi taktikája ilyen volt.

Mert van-e politikai pályájának lesújtó sikerei, pyrrhusi győzelmei közt csak egyetlen olyan momentum is, mely fölemelne?

Van-e csak egyetlen momentum is, melyben akár az eszmék igazsága, akár a meggyőződés ihlete, vagy az alkotó erő phantáziája csak egy fényes vonást árulna el benne, mely — ha csak egy pillanatra is, — feledtetné egyéniségének sötét és sivár alkatrészeit?

Nézzük át összes parlamenti beszédeit, (oh! mily iszonyu feladat ez!) van-e azokban csak egyetlen megkapó gondolat? vagy magasb röptü szellemre való kifejezés? — Volt-e csak egyszer is ünnepe a parlamentnek, ha Tisza Kálmán beszélt? Idézték-e valaha szavait úgy, a mint ő mondotta? Élnek-e a nemzet ajkán maximái?

Nem! — Tisza Kálmán szelleme sohasem hagyott nyomot. Beszélt mindig és mindenkor, és nem mondott soha olyat, a mi fenmaradt volna utána. Valóságos beszélő dühben szenved, s szenvedett különösen mig minister nem volt. Hogy csak egy statistikai példát idézzek, ama 94 ülés alatt, melyet a parlament 1869-ben tartott, Tisza Kálmán 173-szor beszélt, — esik tehát csaknem minden ülésre kettő. És úgy folyt ez tovább is. Ezért mondják talán, hogy Tisza bukása után az özönvíz következne. Mert annyit beszélne.

*

És mégis mi volt az, a mi Tisza beszédeiben hatott? a mi mint szónokot respectálttá tudta tenni őt?

A rögtönző tehetség, a személyeskedés és a sophisma.

A sophisma, mely a szavak egérfarkába kapaszkodik s szórszálhasogatásokkal fárasztja ki azt, a ki az eszmét képviseli.

A sophisma, mely a laikusok előtt fedezni tudja az igazság hiányát azáltal, hogy mindig az övé az — utolsó szó.

A sophisták voltak azok, kik Socratessel megittaták a büroknedvet. A sophisták feszítették fel Krisztust. Minden nagy eszme, minden az emberiség javára indult intézmény a sophisták érdekeibe ütközött, kik ellen csak egyetlen egy fegyver létezik: nem venni komolyan őket.

A ki sophistát komolyan vett, az elveszett.

Julián császár sophistái lefegyverzik Cyrillt. A frivol gúny ellen mással mint hallgatással és megvetéssel harcolni lehetetlen.

Chateaubriand írja a sophistákról: »nagy hiba e fajjal komolyan szóba állni, holott e fajt sohasem lehetett kapacitálni, miután egyáltalán semmi elvhez nem ragaszkodnak. Ezek nem jó akarattal keresik az igazságot s rendszerükhöz is csak azért ragaszkodnak, mert a tömegnél nagy lármát csapnak vele, készek levén azt minden pillanatban, ha érdekük kívánja, csillogóbbal felcserélni.« (Egészen áll Tiszára és a balközépre.)

*

Mint a megyei toasztozók, a kik minden pillanatban készen állanak rőfös toasztokat rögtönözni faggyugyertyáról és sőtartóról egyaránt: úgy Tisza Kálmán is mindenkor készen állt, hogy mindenhez hozzászóljon. Kiszakitott az előtte szóló beszédéből egy-egy szót vagy mondatot s azt addig csürte-csavarta, ferdítette, míg kimutatta, hogy neki van igazsága. Mondott sokszor (és

mond ma is) otromba élczeket, leplezett gorombaságokat, melyekért, ha felelősségre vonják, rendesen kitér vagy megretírál.

*

A parlament nagy szónokai pedig egymás után némultak el.

Eötvöst elnémitá a halál, Deákot a betegség, Horváth Boldizsárt a bús közöny, — és a többit pedig Tisza Kálmán és pártjának folytonos rágalmi és titkos ármánykodásai.

Mert, mint Toldy István mondja, Tisza Kálmán működése becsületére vált volna — Loyolának.

»A baloldal politikáját Tisza Kálmán a maga képeére teremtette. Az őszinteség hiánya volt főjellemvonása a Tisza-féle politikai képmutatásnak.«

»Tiszát, a ki nem elégitett hiúság elkeseredetté, malicziózussá, kétszínűvé tette.«

»Eötvös törvényjavaslatának azon helyeit, melyek a felekezeteknek omnipotens, az oktatásügy kárára való gazdálkodását korlátozni akarták, a protestáns orthodoxok hevesen megtámadták, s Tisza oly fanatismussal kelt ki ellene, mely helyénlehetett a 17. században a Caraffák és Kollonicsok ellenében, de mely visszataszító látványt nyújtott, midőn Magyarország legemelkedettebb szelleme, Eötvös ellen volt intézve.«

»Tisza Kálmán egy modern doktrizmus-sal eltelt félig junker, félig táblabíró volt, határtalan, de kicsinyes hiúsággal, mely képtelen volt pártvezéri viszketegét az ország nyugalmanak feláldozni. Ezenkívül teremtő eszmék és lelkesülés hiánya tüntették ki leginkább.«

»Ghyczy kételkedő, folyton kutató szellemén szükségkép felülkerekedett Tisza rövidlátó makacssága és telhetetlen uralkodásvágya.«

»A balközépi elemek felett összekötő kapocsként lebegett a múlt országgyűlésen való összetartozásuk tradíciója; s egy közepszerű tehetségű, de saját nagyságával eltelt, nagyravágyó és a sikertelenség által elkeserített férfi pártvezérsége, ki napról napra nagyobb hatalomra vergődött pártjában. A baloldal politikája, midőn tétlenségre kárhoztatta a párt tehetségeit s meddő izgágáskodásra azokat, kik szerettek is, tudtak volna is az alkotás művéhez hozzájárulni, a pártban a túlsúlyt szükségkép azok kezébe adta, kik lomhaságból vagy táblabirói szellemből visszariadtak minden haladástól; s ily párt vezére csakis Tisza Kálmán lehetett. Tisza hatalma nőtt is naponként s a baloldal fokonyként annyira súlyodt, hogy e politikai rabulista szavazógépe lett; mely engedelmesen mozgott a vezér parancsára még akkor is, mikor az kicsinyes irigységtől elragadtatva, a politikai, sőt társadalmi ildom szabályait is lábbal tapodta.

»Az 1872-iki parlamenti botrány idejében Tisza Kálmán már egy idő óta aggódva látta pártját bomlásnak indulni. Minden nap új veszteséget, új megaláztatást hozott. A sorok ingadoztak, készen az egyes desertorok példáját követni. Ez a pártvezért elkeserítette. Tisza Kálmán március 4-kén ez elkeseredés hatása után férfiatlan, parasztos gorombaságokkal s a junker büzhödött göggyével támadta meg Schwarcz Gyulát. Ez másnap hatalmasan megfelelt a bukófélben levő pártvezér kicsinyes személyeskedéseire. Nemes hévtől lelkesülten szemébe vágta Tisza Kálmánnak politikai bűneit. Vádolta, hogy pártjában a véleménye-

ket elnyomja, a lelkiismereteket terrorizálja, hogy a reformkérdésekben csak szűkkeblűsége által tünt ki, s kimondta, hogy csupán egy erőszakos pártfegyelem volt képes e pártot eddig összetartani. A meztelen igazságok, melyeket Schwarcz szemébe mondott Tiszának, általános tetszést arattak. A hatás, melyet tettek, meggyőzte róla Tisza Kálmánt, hogy a végbomlás veszélye sokkal közelebb áll, mint ő gondolta. Mentő eszközről kellett tehát gondoskodni Tisza dicsőségének fentartására. E ponton állt a balközép vezére, midőn a szélsőbal a parlamenti botrányt megkezdte. És most megjelent a mentő gondolat a geszti agyvelőben. Mi által lehetne a még meglevő pártot erősebben kötni vezéréhez, mint egy új, minden eddiginél nagyobb botrány által, mely lehetlenné teszi a megtérést? Egy ily botrány annyi volt, mint a visszavonulni akarók megett minden hidat felszedni, hogy akarva nem akarva kénytelenek legyenek a zászló mellett maradni. Csak az oly párt, mely magát politikailag jóvá nem tehető módon compromittálta, maradhat meg ezentúl Tisza Kálmán vezérlete alatt.*)

IV.

Hogy Tisza Kálmánt nem a meggyőződés és »szent akarat«, hanem egyedül a hatalomvágy és egyéni érdek vezette, mikor a közjogi ellenzék élére állt, mutatja az is, hogy már az 1869-ki választások előtt megpendíté, hogy a balközép kész kormányra lépni a nélkül, hogy a közjogi alapot megbolygassa. Ez volt egy évvel a bihari pontok, egy évvel annak kijelentése után, hogy:

*) Az idéző jelek közé tett sorok Toldy István »Öt év történetéből« vannak kivéve.

»Az ellenzék részére a kormányzást a jelen alapon lehetetlennek tartom s a magam részéről — ugymond — ezennel határozottan nyilvánítom, hogy azon ellenzék tagjai, kik a jelen közösügyi alapot annyi erélylyel ostromolták, ezen alapon kormányt alkotni, kormányozni magukat hivatva nem érezhetik **soha.**« (Tisza Kálmán a Hon január 26-ki számában. 1868.)

S mikor látta, hogy ez a kísérlet pártjában még resensust kelt, — a Deák-párt pedig még kineveti érte, — oly nagy dühhel tért vissza a bihari pontokhoz, hogy a szélsőbaloldallal szövetségre lépett.

Ekkor mondta ki Csernátony, hogy a balközép a szélsőbaltól csak modorban különbözik: egyébként egy politikája van.

Mindez azonban nem gátolta Tiszát, hogy mikor a szélsőbal hatalma a balközép rovására kezdett emelkedni, kijelentse, hogy »a szélsőbal izgatásai fenyegetik a társadalmi rendet.« — A mely kijelentés viszont legkevésbé sem gátolta Tiszát, hogy dühös gorombasággal támadjon a Deák-pártra, a mint a kormány ugyanakkor feloszlatta a demokrata köröket. Mert az az ember, a ki a bihari pontokat első áprilisban hirdette ki s a nemzet nem vette észre, hogy Tisza Kálmán április bolondját járattja vele, mindent megengedhetett magának.

*

Avagy nem április bolondját járatta-e Tisza Kálmán a nemzettel, mikor kijelenté, hogy a megyéknek kell örködni a parlament felett, — s hogy a megyék nem alá, hanem mellé vannak rendelve a felelős kormánynak?

Vagy mikor Tisza Kálmán az ujonczozási rende-

tet törvénytelennek mondá Biharban: Ghyczy Kálmán pedig törvényesnek decretálta Komáromban?

És nem ilyen-é a balközép politikai szereplése elejétől végig?

*

Ilyen volt és így foly ez évről-évre fokozottabb mérvben.

Mert Tisza Kálmán elmondhatta, Mackbethtel, hogy »már annyira benne vagyok a bűnben, hogy viszatérni nagyobb ut lenne, mint keresztül gázolni.«

És mikor 1873-ban beütött a krach, s az emberek azt kiálták: a schwindlerek korszaka lejárt! — Tévedés volt.

Mert csak akkor kezdődött el igazán! És pedig a szédelgés gonoszabbik fajtája.

Mert mit cselekedtek a pénzügyi és nemzetgazdasági schwindlerek, a kiket Gründereknek nevez a börzei köznyelv?

Azt cselekedték, hogy épp oly szemesen, mint szemtelenül, legyen módjára ellepték a piacot.

Mondák: ennek a nemzetnek (maga se tudja hogyan) annyi vagyona van, hogy nem tud mit csinálni vele! — Hát segítsünk neki elhelyezni!

Politikai szabadság, önrendelkezési jog, és két évi gazdag termés hordták garmadára a vagyont. És a pénzügyi schwindlerek csak a gazdagságot lopták meg, mert ők minden körülmény közt tiszteletben tartják a szegénységet.

Tisza Kálmán pedig akkor jött »megmenteni a hazát,« mikor a nemzetnek már se pénze, se hitele nem volt, — és ez a szegény nemzet sietett az ő oltárára rakni utolsó vagyonát és utolsó bizalmát!

És a mit a gründerek pénzügyileg tettek egy gazdag situációval, ugyanazt tette Tisza Kálmán politikailag egy tönkrejutott szegény országgal.

Melyik nagyobb?

*

Tisza Kálmán, mint Ahrimán, tisztában volt azzal, hogy neki mindent le kell rombolni, mindenkit lehetetlenné kell tenni, hogy maga váljék lehetségessé. S e célért nem borzadt vissza semmitől. Mint Mackbeth, azért akart elpusztítani mindenkit, a kitől tartott, hogy »allasson, ha menydörög.« És a vizesepp is, ha mindig egy pontra cseppen, végre átlyukasztja a márványt. Így Tisza ördögi taktikája, mely nem akart sem igazságos, sem méltányos lenni soha; mely pártkérdést, jobban mondva (mert a párt maga volt) személykérdést csinált mindenből, mely a rágalom és elégtelenség dudvájának rémes gyorsasággal terjedő gyökereit ültette a Deák-párt tiszta buzái mellé, melyeknek áldásos kalászeitől azok elszívták a föld életnedvét: végre elérte célját, és a Deák-párt, mely nem teljesíthette missióját Tisza Kálmán miatt, darabokra hullva megadta magát Tiszának.

*

Amde az államférfiui tehetetlenség, politikai erkölcsstelenség és egyéni gonoszság e pokoli ármánykodása, daczára a nemzeti könnyenhivőségnek, és daczára ama keleti léhaságnak, melynek, mert tökéletes prototipusa volt, kedves volt Tisza Kálmán, — célhoz ért volna-e a politikában, ha a Deák-párt is nem járult volna annak sikeréhez?

Nem.

Csakhogy ez a Deák-pártnak nem büne, hanem szerencsétlensége.

A balsors akarta, hogy míg a balközépnek egy végzetszerű: addig a Deák-pártnak egy »gondviselésszerű« embere legyen.

E két ember, a mily éles ellentétben állt az események kezdetén: oly annyira kiegészíté egymást az események további folyamában.

Mert mindkettőnek saját énje volt az első cél, melynek alárendelének mindent. S míg Deák jobban szerette a hazát, mint gyűlölte ellenségeit, ezek legjobban szerették önmagukat. Andrassy azt hitte, hogy a hazát csak ő teheti boldoggá: Tisza Kálmán pedig nem akarta, hogy a hazát boldoggá tegye más, csak ő.

A Deák-párt bukását csak külsőleg okozta Tisza Kálmán: bensőleg gróf Andrassy Gyula segítette elő. Tisza Kálmán az egyéni hiúság bűnével: Andrassy az egyéni hiúság — gyöngeségével.

Am szóljon erről a következő fejezet.
